

Karşılaştırmalı Kütüphanecilik: Yöntemi ve Özellikleri

Doç.Dr. İrfan Çakın*

Karşılaştırmalı kütüphaneciliğin ne olduğuna yönelik geliştirilmiş bir çok tanım, daha önce bu konuda yaptığımız bir çalışmada (1) kronolojik bir düzen içinde ele alınmış ve incelenmiştir. Dane (2) ile 1954 yılında başlayan ve devam etmekte olan karşılaştırmalı kütüphaneciliği tanımlama çabalarında, özellikle 1970'lerden bu yana belirli bir görüşün ağırlık kazandığı ve giderek olgunlaştığı söylenebilir. Bu genel görüşe göre, herhangi bir çalışmanın karşılaştırma olayı içinde algılanabilmesi için;

- Toplumlar ya da kültürler arası düzeyde gerçekleştirilmesi,
- Benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması,
- Gözlenen farklılıkların nedenlerini açıklıyor olması gerekmektedir.

Bu durumda, herhangi bir araştırmanın karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanımlanabilmesi için, yukarıda belirtilen niteliklere uygunluk göstermesi kaçınılmazdır. Ancak, kütüphanecilik literatüründe herhangi bir coğrafik bölgedeki tüm kütüphane olaylarını kendine konu alan 'Bölge Çalışmaları'-nı, yine herhangi bir bölgedeki belirli bir kütüphanecilik olayını inceleyen 'Olay Çalışmaları'nı karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanımlama girişimleri olmuştur, olmakta da devam etmektedir. Böyle çalışmalar ne kadar bilimsel olursa olsunlar, karşılaştırma eyleminin gereklerini yerine getirmedikleri sürece karşılaştırmalı bir çalışma olarak düşünülmemelidir. Örneğin Fransa'daki kütüphane sistemini konu alan Ferguson'un "Libraries in France" (3), ciddi bir araştırma ürünü olmasına karşın bir bölge çalışması olmaktan öteye geçememiştir. Yine başarılı bir olay çalışmasına örnek olarak gösterebileceğimiz L.Carnovsky'nin "Report on a Program of Library Education in Israel" (4) adlı incelemesi de aynı nedenlerden ötürü karşılaştırmalı çalışmaların dışında tutulmalıdır. Bu durum, hiç kuşkusuz, adı geçen ya da benzeri çalışmaların değersiz olduğu anlamına gelmez. Gerçekte, sağlıklı veriler ışığında ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınan bölge ve olay çalışmaları, karşılaştırma yapacakların öncelikle ve özellikle yararlandıkları kaynaklardır.

* H.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi

(1) Karşılaştırmalı Kütüphanecilik: Teorik Bir Yaklaşım. İrfan Çakın. TKD., 31(1), 1982. s. 6-10.

(2) The Benefits of Comparative Librarianship. C. Dane. The Aust. Lib. J., 3(3), 1954. s. 89-91.

(3) John Ferguson. Libraries in France. London, 1971.

(4) Leon Carnovsky. Report on a Program of Library Education in Israel. UNESCO, Paris, 1956.

Bu konuda açıklanması gereken bir diğer olay da, iki ya da daha fazla sayıdaki toplumlar ya da kültürler arasında yapılan araştırmaların, her zaman, karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanımlanmasında yeterli midir? Danton (5) bu soruyu tartışırken Kandel'e gönderme yapar. Ona göre, çeşitli ülkelerdeki okul sistemlerinin bina, öğretmen ücretleri, öğrenci dağılımları ve öğretim yöntemlerine ilişkin durum saptaması niteliğindeki araştırmaları, karşılaştırmalı çalışma olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu araştırmalarda verilerin sistemli bir şekilde toplanmış olması ve hatta çözümlenmesi, onların karşılaştırmalı çalışma olarak düşünülmesi için yeterli değildir. (6) 'Karşılaştırma' teriminin sözlükte belirtilen "... ayrımlarını ortaya çıkarmak için yan yana getirip incelemek..." (7) anlamının içerdiği gibi, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, ardından farklılığın nedenleri açıklanmalıdır. Karşılaştırmalı çalışmaların önemi, farklı toplumlardaki kütüphane sistemlerine ilişkin bilgi içermelerinden değil, gözlenen farklılıkların hangi toplumsal koşullardan kaynaklandığını belirlemeleridir. (8) Karşılaştırmalı çalışmalara bir çok kişi tarafından örnek olarak gösterilen Harrison'un "Libraries in Scandinavia" (9) başlıklı araştırması, İskandinavya ülkelerindeki kütüphanelerin her ülkeye ilişkin ayrı ayrı ve ortak bir düzen içinde ele alındığı bir inceleme olmasına karşın, karşılaştırmalı bir çalışma değildir. Çalışmanın sonuç kısmında, Harrison sözkonusu ülkelerdeki kütüphanelerin gelişimleri hakkında tarihsel ve sosyolojik bir takım açıklamalar yapıyorsa da, bu inceleme genel bir yaklaşımla benzerlik ve farklılıkların ortaya konulacağı bir aşamada, diğer bir deyişle karşılaştırmının başlayacağı bir sırada bitirilmiştir.

Karşılaştırmının iki ya da daha fazla toplumlar ya da kültürler arasında yapılması koşulu, bu çalışmaların ülkeler arasında olması gerektiği anlamına da gelmez. Ülkeler arasında gerçekleştirilen ve karşılaştırma işleminin gereğini yerine getirenler hiç kuşkusuz karşılaştırmalı çalışmalardır. Ancak, içinde farklı kültürleri barındıran herhangi bir ülke bazındaki çalışmaları da karşılaştırmının dışında tutamayız. Örneğin 'Halk Kütüphaneleri' konusunda bir araştırma İsviçre'nin Almanca, Fransızca ve İtalyanca konuşulan kantonları arasında pekala yapılabilir. Çünkü halk kütüphanelerini biçimlendiren sosyo-kültürel faktörler bu kantonlar arasında farklılık göstermektedir. Yine Türkiye'de Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemlerindeki 'Kütüphane Sistemi' bu dönemlerdeki koşulların farklılığından dolayı karşılaştırılabilir.

Karşılaştırmaya konu olacak olguların kabul edilebilir bir düzeyde benzerlik göstermesi, araştırmacının gözönünde bulundurması gereken bir diğer husustur. Sadece yuvarlak olmaları nedeni ile benzerlik gösteren bir portakal-

(5) J. Periam Danton. *The Dimensions of Comparative Librarianship*. A.L.A. Chicago, 1973. s. 86.

(6) a.y.

(7) *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1979. s. 459

(8) Danton. *y.a.g.e.*, s. 86.

(9) K.C. Harrison. *Libraries in Scandinavia*. London, Deutsch, 1961.

la bir futbol topunu karşılaştırma ne kadar anlamsızsa, örneğin bir kataloglama kuralı ile ödünç verme sistemini karşılaştırma da, her ikisinde kütüphaneciliğin çalışma alanı içinde olmasına karşın, o denli anlamsızdır. Çünkü bu iki olgunun yapısal ve işlevsel özellikleri itibariyle birbirlerinden oldukça farklı konumlarda olması, bunlar arasında paralelliklerin oluşturulmasına olanak tanımaz. Karşılaştırmaya konu olan olgular arasında kabul edilebilir düzeyde benzerlikler olduğunun saptanmasından sonra araştırmacının yükümlülüğü, farklılığın nedenlerini açıklamaktır.

Karşılaştırmalı Bir Çalışmanın Aşamaları

Kütüphanecilikte uygulama ya da teori düzeyinde karşılaşılan herhangi bir sorunun neden kaynaklandığını belirleyerek, bir yandan uygulamalara anlam ve canlılık kazandırmak, öte yandan kuramlar oluşturmaya yardımcı olan karşılaştırmalı çalışmaların başlangıç noktasını, problemin tanımlanması oluşturur. Ünlü Amerikalı eğitimci John Dewey, günlük yaşamda ya da bilimsel çalışmalarda karşılaşılan beklenilmeyen bir zorluğun ya da açıklanması hemen yapılamayan bir olayın insanoğlu için bir problem olduğunu ve onu düşünmeye yönelttiğini belirtir. (10) Foskett karşılaştırmaya konu olabilecek kütüphanecilik problemlerini yapıya, işlevlere ve tekniklere bağlı olarak üç grup içinde tanımlanabileceğini ima ederken, (11) Simsova ise bu problemleri, beş genel grup içinde tanımladığı olaylara ilişkin olarak açıklar. Bunlar;

- Toplumsal ya da ekonomik yapıdan kaynaklanan problemler,
- Kütüphanecilik tekniklerine ilişkin problemler,
- Kütüphaneciliğin gelişim düzeyine bağlı problemler,
- Kütüphanecilik kurum ya da kuruluşlarının problemleri,
- Toplumsal davranış biçimlerinin kütüphane ve kütüphaneciliğe yansıması ile ortaya çıkan problemlerdir. (12)

Karşılaştırmalı bir çalışmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ve sonuçlandırılabilmesi için, problemin tanımlanması aşamasında, karşılaştırmaya konu olacak toplumsal ya da kültürel koşulların araştırmacı tarafından özenle seçilmiş olması gerekmektedir. Bereday bu konuda araştırmacının,

- Seçilen bölgelerde konuşulan dilleri çok iyi bilmesi,
- Bu bölgelerde bir süre kalma olanaklarına sahip olması,
- Bireysel ya da kültürel eğilimlerini denetim altında tutma becerisine sahip olması gerektiğini ileri sürer. (13) Bunlara belkide bir dördüncüyü ekleyebiliriz. Bu da araştırmacının seçtiği bölgelerin tarihi, ekonomik, politik özellikleri ile toplumsal yapısı hakkında ön bilgilere sahip olmasıdır.

(10) John Dewey. *How We Think*. Boston, Heath and Comp., 1933. s. 43.

(11) D.J. Foskett (ed.) *Reader in Comparative Librarianship*. Information Handling Services, 1976. s. 333.

(12) S.Simsova. *A Primer of Comparative Librarianship*. London, Clive Bingley, 1982, s. 48.

(13) G.Z. F. Bereday. *Comparative Method in Education*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1964. s.10

Karşılaştırmanın hangi toplumsal ya da kültürel koşullarda yapılacağını belirlenmesinden sonra, araştırmacının ne tür verilere gereksinimi olduğunu ve bunları nereden, nasıl sağlayacağını planlaması gerekir. Karşılaştırmanın kütüphane sistemleri arasında yapılmasının sözkonusu olduğu durumlarda, Collings'in Columbia Üniversitesi'nde geliştirdiği, toplanacak olan verilerin neler olmasını kısa başlıklar halinde gösteren bir listenin, gerektiğinde bazı değişikliklerle, denetim amacıyla kullanılması genelde önerilmektedir. (14)

Karşılaştırmalı bir çalışmada kullanılacak olan kaynakların özelliği, bir ölçüde, araştırmacının izlemek istediği yaklaşımla paralellik gösterir. Tarihsel bir yaklaşımın sözkonusu olduğu, örneğin ele alınan toplumsal koşullardaki kütüphane olgusunun nasıl bir gelişim göstererek bugünkü özelliklerini kazandığını belirleme çabalarında, geçmişi kendine konu alan çalışmalardan büyük çapta yararlanır. Uygulama düzeyinde karşılaşılan problemleri çözümlemeyi amaçlayan çalışmalarda kullanılan kaynaklar da ayrıcalık gösterir. Problemin sınıflandırma, kataloglama, indeksleme, bilgisayar kullanımı ya da benzeri teknik bir özellik taşıdığı durumlarda, araştırmacının öncelikle başvuracağı kaynaklar arasında; kullanımı açıklayıcı rehberler, el kitapları, dizinler, standartlar, uygulamaya yönelik farklı yorumları içeren bilgi kaynakları v.b. sayılabilir. Kütüphane ve kütüphaneciliğe yönelik niçin sorusuna yanıt arayan yaklaşımlarda kullanılacak kaynaklar ise, genellikle, kütüphanecilik dışında olanlardır. Toplumsal bir kurum olma özelliği taşıyan kütüphaneler, diğer toplumsal kurumlar gibi "... rasgele bir araya gelmiş parçacıklardan oluşmayıp, birbirleriyle anlamlı bir bağ ya da temelde karşılıklı ilişkileri olan gerçeklerin birleşiminden oluşmuşlardır..." (15) Diğer bir deyişle, kütüphaneler parçası bulundukları sosyal, kültürel, ekonomik, demografik, eğitimsel, tarihsel v.b. denetliyemedikleri çevre koşullarından etkilenirler. Kütüphaneleri biçimlendiren bu üst sistemlerin kütüphane kurumu ile olan ilişkileri öncelikle ve özellikle incelenmeden kütüphanelerin oluşum ve gelişimlerine yönelik niçin sorusunu yanıtlamak mümkün değildir.

Karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılan kaynakların yukarıda belirtilen özellikleri yanı sıra, tüm bu kaynakları, diğer bilimsel çalışmalarda olduğu gibi iki ana grup çerçevesinde de tanımlamak uygun olur. Bunlar birincil ve ikincil kaynaklardır. Birincil kaynaklar, ilgili konuda otorite olarak tanımlanan kuruluş ya da kişilerin onayı ile yayınlanmışlardır. Bunlar arasında yasa ve yönetmelikler, standartlar, istatistikler, ileriye yönelik planlar, raporlar, toplantı tutanakları sayılabilir. Ayrıca kütüphane raporları, doğrudan gözlem, görüşme ya da otorite ile yapılan yazışma sonucu oluşan kaynaklarda bu grup içinde algılanırlar. İkincil kaynaklar, birincil kaynaklara dayalı olarak hazırlanmış olan kitaplar, makaleler, raporlar v.b. yayınlardır.

(14) Simsova. y.a.g.e., s. 83-86; Danton. y.a.g.e., s. 161-166

(15) S.F. Nadel. *The Foundations of Social Anthropology*. London, Cohen and West, 1951. s. 224

(16) Bereday. y.a.g.e., s. 12

Bereday, bu iki grup içinde tanımlanan kaynakların yanısıra 'auxiliary' terimi ile ifade ettiği üçüncü gruba da yer verir. Bu kaynaklar, konuyla doğrudan ilgisi olmayan, ancak kullanılmalarının sözkonusu olduğu kaynaklardır. (16) Collings bu grup kaynaklar arasında demografik, politik, yönetsel, ekonomik, eğitim, kitle iletişimi v.b. verileri içerenleri saymaktadır. (17)

Bereday'ın karşılaştırmalı eğitim çalışmaları için önerdiği dört aşama, karşılaştırmalı kütüphanecilik çalışmaları için de geçerlidir. Bu aşamalar sırasıyla I-Betimleme, II- Yorumlama, III-Eşleme, IV- Karşılaştırma terimleri ile ifade edilebilir. (Bkz. Şekil 1).

I- Betimleme: İki ya da daha fazla toplumsal koşullar arasında karşılaştırılması düşünülen kütüphane sistemlerine ilişkin derlenmiş olan verilerin belirli bir düzen içinde ele alınıp, betimlendiği bir aşamadır. Verilerin nasıl bir düzen içinde sunulacağı, araştırmacının ilgili konudaki bilgi ve becerisine büyük ölçüde bağlıdır. Araştırmaya konu olan kütüphane sistemleri, ayrı ayrı ancak ortak bir düzen içinde tanıtılmaya çalışılır. Kütüphaneleri bireylerin bilgi gereksinimini karşılamak için bilgi kaynaklarını organize eden bir sistem olarak algılayan Foskett'e göre, (18) kütüphane sistemlerinin belirleyici özellikleri üç nedenden kaynaklanır. Bunlar; sistemi oluşturan parçalar, parçaların birbirleriyle olan ilişkilerinin özellikleri ve sistemin bir bütün olarak içinde bulunduğu çevre ile olan ilişkilerinin özellikleridir. (19) Araştırmacının bu aşamadaki yükümlülüğü, büyük ölçüde, karşılaştıracağı kütüphane sistemlerini oluşturan parçalar (alt sistemler) ile bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin derecesini ve yönünü anlamlı bir biçimde ortaya koymaktır. Bir kütüphane sisteminin hangi alt sistemlerden oluştuğu araştırmacının izlediği yaklaşıma bağlı olarak farklılık gösterir. Örneğin herhangi bir kütüphanenin başlı başına bir araştırma konusu olduğu ve işlevsel bir yaklaşımın izlediği durumlarda alt sistemleri sağlama, sınıflandırma, kataloglama, kullanıcı hizmetleri v.b. olarak tanımlamak olasıdır. Kataloglama olayının başlı başına bir sistem olarak algılandığı durumlarda yazar adı, başlık, konu girişi, göndermeler v.b. alt sistemlerle karşılaşılır. Kütüphane sisteminin denetleyemediği çevresel faktörlere uyum göstererek bütünlüğünü koruması, onu oluşturan parçalar arasındaki ilişkinin dinamizmine büyük ölçüde bağlıdır. Dolayısıyla parçalar arasındaki ilişkilerin boyutları bu aşamada açık ve kesin bir biçimde belirtilmelidir.

II- Yorumlama: Karşılaştırmaya konu olan kütüphane sistemlerinin her biri başlı başına bir bütün olarak, çevreleri ile olan ilişkileri itibarıyla ayrı ayrı ele alınır ve yorumlanır. Amaç, kütüphane sistemlerinin oluşumunda ve

(17) Comparative Librarianship. Dorthy Collings. *Encyclopedia of Library and Information Science*, Cilt, 5, s. 496.

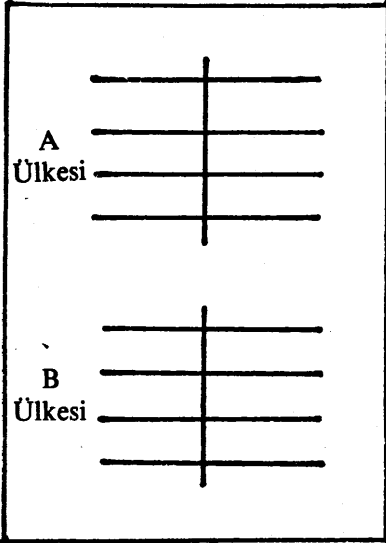
(18) D.J. Foskett. *Introduction to Comparative Librarianship*. Sarada Ranganathan Endowment for Library Science, Bangalore, 1979. s. 13.

(19) a.e., s. 9

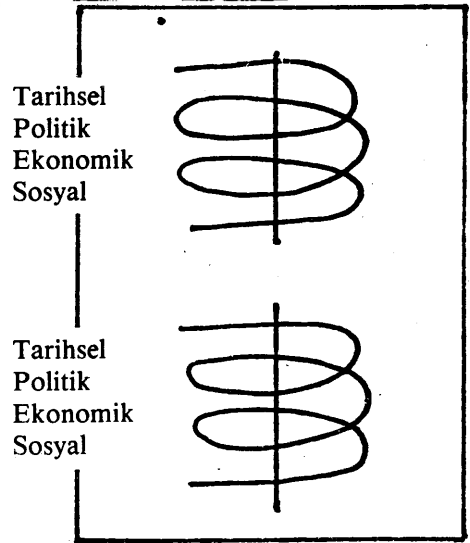
Şekil 1- Karşılaştırmalı Çalışmalarda Aşamalar

I-BETİMLEME

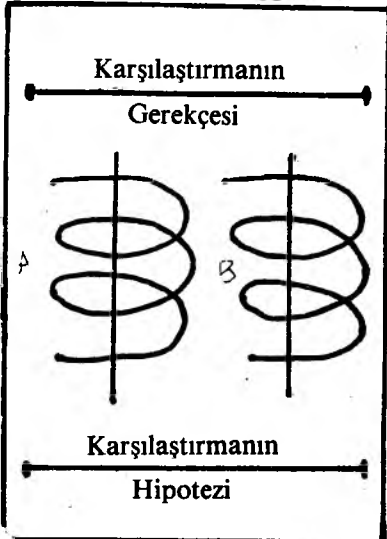
Sadece Kütüphanecilik
Verileri Kullanılır.

II-YORUMLAMA

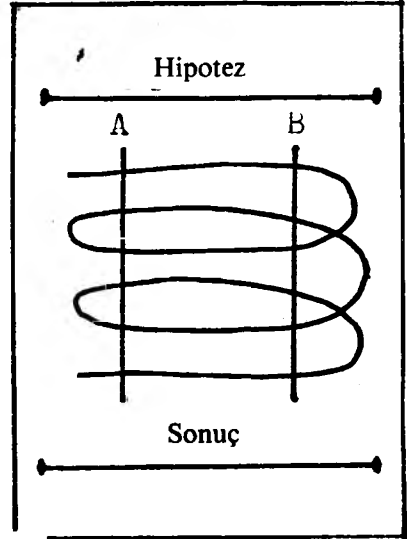
Verilerin Üst-Sistemler
Çerçevesinde Açıklanması

III-EŞLEME

Benzerliklerin ve Fark-
lılıkların Belirtilmesi

IV-KARŞILAŞTIRMA

Farklılığın Nedenlerinin
Açıklanması

(Kaynak: G.Z.F. "Comparative Method in Education", Şekil 3 .)

gelişiminde katkısı olduğu düşünülen etkileyici ve belirleyici faktörlerin neler olduğunun saptanması ve açıklanmasıdır. Toplumsal kuruluşların özellikleri açıklayıp, onları çözümlemeyi amaçlayan karşılaştırmalı çalışmalarda, ilgili kuruluşun parçası bulunduğu bütün anlaşılmadan, araştırmaya konu olan kuruluşun anlaşılamayacağı düşüncesi, bu aşamanın felsefesini oluşturmaktadır. Diğer toplumsal kuruluşlar gibi kütüphaneler de, kendilerine kişilik kazandırıp bir 'modus vivendi' veren çevresel koşullardan soyutlanamazlar. (20) Bu aşamada, her kütüphane sistemi parçası bulunduğu sosyal, tarihsel, politik, ekonomik faktörler başta olmak üzere diğer etmenler çerçevesinde yorumlanır ve değerlendirilir. Bu etmenler arasında,

- “1. Tarihsel Faktörler
2. Coğrafya ve iklim
3. Demografik faktörler
 - a. Toplam nüfus
 - b. Etnik gruplar ve özellikleri
 - c. Cinsiyet ve yaş grupları (yetişkinler, okul çağı nüfus, okul öncesi çağı nüfus, 65 yaş üstündeki nüfus)
 - d. Kent-kırsal nüfus dağılımı, nüfus yoğunluğu
 - e. Toplumun geleneksel sınıf ayırımı ve özellikleri
4. Ekonomik faktörler
 - a. Ulusal gelir, kişi başına düşen gelir
 - b. Vergi kaynakları ve vergilendirme sistemi
 - c. Başlıca çalışma alanları; sanayi, tarım ve hizmet sektörleri, her birindeki nüfus ve verimlilik
 - d. Yaşam standardı.
5. Kültürel faktörler
 - a. Konuşulan diller ve lehçeler
 - b. Dinler; statüleri ve etkinlikleri
 - c. Toplumsal değerler ve özellikler
 - d. Diğer özellikler (ırk ve cinsiyet ayırımı gibi)
6. Politik faktörler
 - a. Yönetimin yapısı ve özellikleri (ulusal ve yöresel)
 - b. Yönetim biçimi ve merkezileştirme
 - c. Politik partiler
7. Eğitimsel faktörler
 - a. Eğitim sistemi (ulusal ve kurumsal düzeyde)
 - b. Eğitimin düzeyleri-okullaşma oranları, okur-yazar oranı, zorunlu eğitim.
 - c. Yetişkinlerin eğitimi ve ilgili programlar
 - d. Mesleki eğitimin yapısı ve özellikleri
8. Kitle iletişim araçları
 - a. Gazetelerin sayısı ve trajları

(20) Some Variables of Comparison Between Developed and Developing Library Systems. S.I.A.Kotei. Int. Lib. Rev., Cilt 9, 1979. s. 249

- b. Kitap ve süreli yayın üretimi
- c. Yayınevi, basımevi ve kitabevi sayıları
- d. Film üretimi ve sinemalar
- e. Radyo ve televizyon" sayılabilir. (21)

İncelemeye konu olan sistemin içinde bulunduğu toplumsal koşulların incelenmesi, kütüphaneciliğe özgü bir yaklaşım değildir. Ekonomi, eğitim, hukuk, yönetim gibi daha bir çok bilim dalında gerçekleştirilen araştırmalarda uzun süreden beri uygulanmaktadır. Örneğin, eğitim bilimci Kandel, eğitim sisteminin okul dışındaki güçlerden ve olaylardan etkilenecek şekilde şekillendiğini, bu nedenle eğitimin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, politik ve kültürel koşullar anlaşılmadan, eğitimin anlaşılmasının mümkün olamayacağını ileri sürer. (22) "Libraries and Cultural Change" başlıklı çalışmasında Bengé'te, benzer bir yaklaşımla, kütüphanelerin içinde bulunduğu çevresel koşullardan soyutlanamayacağına açıklık getirirken, kütüphane kurumu ile çevresi arasındaki ilişki biçiminin belirleyici bir etken olduğunu sürekli vurgulamaktadır. (23) Kütüphanelerin anlaşılmasında çevresel faktörlerin önemine Jackson'da büyük ağırlık verir. Ona göre incelemeye konu olan ülkelerin coğrafyasını ve iklimi hakkında bilgilenmek, tarihsel ve politik faktörler kadar önemlidir. "... bu faktörler taşımacılık, yol ve ekonomik durum hakkında ipuçları içermektedir. Kütüphanelerin kullanımı, binaları ve planlaması, büyük ölçüde yol durumuna ve finansman kaynaklarına bağlıdır. Demografik faktörler de coğrafya ve iklim olayları ile yakinen ilgilidir. Toplam nüfus, eğitim düzeyleri, okuryazar oranı, etnik gruplar, yaş grupları ile kırsal-kent dağılımı kütüphaneler de dahil olmak üzere bir çok hizmetlerin ve sistemlerin planlanmasında önemlidir. Bir ülkenin iletişim sisteminin kütüphane sistemi üzerinde doğrudan etkisi vardır. İletişim, konuşulan dilleri ve lehçeleri, gazete sayısını, kitap ve süreli yayın üretimini ve bunların dağılımını kapsar. Bunlardan kitap üretimi olayını inceliyecek olursak, örneğin çeşitli dillerin konuşulduğu ve birçok lehçenin sözkonusu olduğu bir ülkede, kütüphanelerin herkes tarafından kullanılabilir kolleksiyon oluşturmaları oldukça zordur. 600'ün üzerinde dillerin konuşulduğu Papua Yeni Gine'de bu nedenden ötürü kütüphane gelişimi bir sorun olmuştur. ABD'de en önemli sorun para iken, dünyanın çeşitli ülkelerinde sorun paranın yanı sıra diğer faktörler de olmaktadır. Ekonomik sistemin anlamı, haritanın neresinde olduğuna göre değişmektedir. Nakitin Havai'deki anlamı ile Pasifik adalarının bazılarındaki anlamı arasında farklılık sözkonusudur. Örneğin Samoa'da takas yoluyla alış veriş hâlâ geçerlidir. Aynı şekilde ücretsiz halk kütüphanesi hizmetinin benim için anlamı ile başka bir ülkede halk kütüphanesinden yararlanma için üyelik aidatı isteyen bir görevlinin ki birbirinden farklıdır.."

(24)

(21) Danton. y.a.g.e., s. 161-162; Simsova. y.a.g.e., s. 83-84

(22) I.L. Kandel. *The New Era in Education: A Comparative Study*. New York, Houghton Mifflin, 1955. s.8

(23) R.C. Bengé. *Libraries and Cultural Change*. London, Clive Bingley, 1970.

(24) The Usefulness of Comparative Librarianship in Relation to Non Industrialized Countries. M.M. Jackson. *IFLA Journal*, 7(4), 1981. s. 340

III- Eşleme: Karşılaştırma aşamasından önce, bir ölçüde, betimlemeyi andırır bir biçimde, farklı koşullardaki kütüphane sistemlerine ilişkin verilerin ortak bir düzen içinde eşlendiği bir aşamadır. Bu aşamada kullanılacak verilerdeki en önemli özelliklerden biri, duruma uygun olmalarıdır. Uygun veri ifadesi, bazı gözlemlerin ve kanıtların belirli durumlarda ötekilerden daha geçerli ve güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, bu aşamada kullanılan veriler, şüpheden arınmış ve araştırma problemi ile doğrudan ilgili olanlardır. Karşılaştırmalı çalışmaların bu aşamasında yapılan işlemlerin iki temel amacının olduğu söylenebilir. Bunlar, (a) karşılaştırmaya konu olan kütüphane sistemleri arasında benzerlikleri ve farklılık ortaya koymak, (b) araştırma hipotezinin açık, basit, anlaşılır bir şekilde belirlemektir.

Bazı yazarlar tarafından, belkide haklı olarak, karşılaştırma olayının ilk aşaması olarak ta algılanan, araştırma problemine yönelik farklı koşullardaki durumu yansıtan yorumlanmış verilerin eşlendiği bu aşamada, verilerin sunuluş biçimine yönelik araştırmacının iki seçeneğinden sözedilebilir. Bereday bunları 'yatay eşleme' ve 'dikey eşleme' terimleri ile ifade eder. (25) Bunlardan yatay eşleme, özellikle istatistik tablolarının karşılaştırma amacıyla kullanılacağı durumlar ile sistemlerin yönetim yapısına ilişkin detayların gösterilmek istenmesi durumlarında uygulanmaktadır. Diğerine oranla daha yaygın olarak kullanılan dikey eşleme ise, genellikle, olaylara yönelik gelişimlerin betimlenmesinin amaçlandığı durumlarda konu olmaktadır. (26) (Bkz. Şekil 2) Verilerin bu seçeneklerden birine göre eşlenmesi, araştırmacıya araştırmanın boyutlarını doğrudan gözlemlemesine fırsat vermesinin yanı sıra, farklı koşullardaki kütüphane sistemleri ile çevre koşulları arasındaki ilişkilere yönelik benzerlik ve farklılıkların açık bir şekilde saptanmasına da olanak

Şekil 2- Verilerin Eşlenme Biçimleri

Yatay Eşleme

Karşılaştırmanın Gerekçeleri			
Veriler			
A Ülkesi	B Ülkesi	C Ülkesi	
Karşılaştırmanın Hipotezi			

Dikey Eşleme

Karşılaştırmanın Gerekçeleri	
Veriler	A Ülkesi B Ülkesi C Ülkesi
Karşılaştırmanın Hipotezi	

(Kaynak G.Z.F. Bereday. *Comparative Education*, 3(3), 1967. s. 171).

(25) Reflections on Comparative Methodology in Education. G.Z. F. Bereday. *Comp. Educat.*, 3(3), 1967. s.171.

(26) s.y.

tanır. Verilerin iki ülke bazında eşlenmesini örneklemek gerekirse,

- A ülkesinde çocuklar ilkokuldan başlayarak kütüphane kullanma alışkanlığı kazanırlar.
- B ülkesinde çocukların büyük bir çoğunluğu kütüphaneyi tanımadan öğrenimlerini tamamlarlar.
- A ülkesinde fonksiyonel okur-yazar oranı oldukça yüksektir.
- B ülkesinde fonksiyonel okur-yazarlık başlı başına bir sorundur.

Yukarıda örnek olarak sunulan eşleme, kütüphane kullanımı alışkanlığının kazandırılmasıyla, fonksiyonel okur-yazarlık arasında bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Araştırma dilinde değişkenler arasındaki ilişki hipotez olarak tanımlanır. (27) Hipotezin bu aşamada kesinlik kazanması, araştırmacının bu ana kadar araştırma hipotezinden habersiz olduğu anlamına, kuşkusuz, gelmez. Araştırmacının çok daha önce, araştırmasının başlangıcında sezindiği ilişkinin kanıtlanabilir düzeyde belirginleşmesidir. Bu durumda, yukarıda verilen örnek çerçevesinde araştırma hipotezi, çocuklara ilkokuldan başlayarak kütüphane kullanma alışkanlığının kazandırılması, fonksiyonel okur-yazar sayısının artmasına yol açmaktadır, şeklinde ortaya çıkar.

IV- Karşılaştırma: Karşılaştırma sürecinin bu son aşaması, karşılaştırmalı çalışmaların başkaları tarafından görülebilen bölümüdür. Bundan önceki betimleme, yorumlama ve eşleme aşamaları, genellikle, araştırmacının kendi yararı için gerçekleştirilir. Karşılaştırma bu nedenle, bir buz dağının deniz üstünde kalan kısmına benzetilmektedir. (28)

Eşleme aşamasında değişkenler arasında tanımlanan ilişkilerin geçerliliği, bu aşamada detaylara inilerek çözümlenir ve nedenleri konusunda açıklamalar yapılmaya çalışılır. Simsova, değişkenler arasında ilişkilerin açıklanmasında izlenebilecek yaklaşımı şöyle açıklamaktadır. "...Önce bir ülkedeki araştırma konusu ile ilgili her veri birimi, diğer ülkedeki eş veri birimleriyle karşılaştırılır. İkinci olarak bir ülkedeki veri birimleri arasındaki ilişkiler ile diğer ülkedeki eş veri birimleri arasındaki ilişkiler karşılaştırılır. Üçüncü olarak, bir ülkedeki tüm veri birimlerinin oluşturduğu bütün ile diğer ülkedeki bütün karşılaştırılır..." (29) (Bkz. Şekil 3)

Simsova'nın yukarıda belirtilen yaklaşımı, Bereday tarafından 'işlemeli' yada 'dengeli' karşılaştırma olarak tanımlanır. Araştırmacının bu yaklaşımı yeğlediği durumlarda, farklı koşullardaki eş veri birimleri arasında sürekli bir şekilde "...simetrik olarak mekik dokuma..." (30) söz konusudur. Uygun verilerin eşlenmesi olayının özünde, bir ülkede saptanan değişkenler arasında-

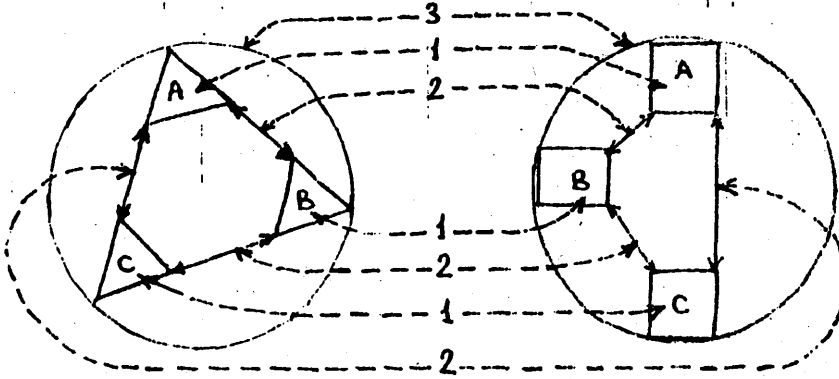
(27) Niyazi Karasar. *Bilimsel Araştırma Yöntemi; Kavramlar, Ülkeler, Teknikler*. Ankara, 1982. s. 70

(28) Krzys. International and Comparative Study in Librarianship, Research Methodology. *Encyclopedia of Library and Information Science*. Cilt 12, New York, Dekker, 1974. s. 341.

(29) Simsova. *y.a.g.e.*, s. 52

(30) Bereday. *y.a.g.m.*, s. 175

Şekil 3- Karşılaştırmada Açıklama Yaklaşımı

(Kaynak: Simsova. y.a.g.e., s. 52;

ki ilişkilerin derecesi ve yönü hakkındaki özelliklerin diğer ülke yada ülkelerde de geçerliliğini sınayarak genellemelere ulaşma çabası yatar.

Toplumlar yada kültürler arası düzeyde kütüphane sistemlerinin karşılaştırılmasında yeğlenen 'dengeli' karşılaştırmanın mümkün olmadığı, özellikle kütüphanecilikte uygulamaya ilişkin bir problemin araştırıldığı, durumlarda 'örnekleyici' karşılaştırma yapılması önerilmektedir. (31) Örnekleyici karşılaştırmada, araştırmacının kendi görüşleri doğrultusunda farklı koşullardan veriler toplama olasılığı bu yaklaşımın diğerine oranla 'ikinci sınıf' olarak algılanmasına yol açmıştır. (32) Bu tür karşılaştırmalarda kullandıkları verilerin geçerliliği konusundaki kuşku, genellemelere ulaşmaya fırsat tanımadığından kuramlar oluşturmak oldukça uzak bir olasılıktır.

Karşılaştırmalı Kütüphanecilik Araştırmalarının Zorlukları

Problemlerin karşılaştırma ile çözümleme, çeşitli bilim dallarında uzun bir süreden beri gerçekleştirilmektedir. İlk kez 16. yüzyılda bilimsel literatüre geçen yöntem, daha sonraları biyoloji, tıp, psikoloji gibi bilimlerin yanı sıra hukuk, yönetim, eğitim gibi toplumsal bilimlerde de başarıyla uygulanmıştır. (33) 'Karşılaştırmalı Kütüphanecilik' teriminin ilk kez 1954 yılında literatürde yer aldığı ve özellikle 1964'ten bu yana bu konuda yayınların ve çalışmaların arttığına dikkat edilirse, (34) kütüphanecilik için bu olayın bilinçli bir düzeyde algılanmasının oldukça yeni olduğu söylenebilir. Yöntemin nasıl uygulanabileceğine ilişkin gözlenebilecek örneklerin çok az sayıda olması, bu konuda başlıca sorunlardan biri olmakla beraber, bu sorun, bir ölçüde, benzer bilim

(31) Simsova. y.a.g.e., s. 53

(32) Bereday. y.a.g.m., s. 178

(33) Çakın. y.a.g.m., s. 6

(34) Çakın. y.a.g.m., s. 7-8

dallarındaki uygulamalardan, özellikle eğitimden, yararlanarak çözümlenebilir.

Bu konudaki araştırmaların bir diğer zorluğu da, toplumsal bilimlerde değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin kesin olarak kurulmasının güçlüğüdür. Neden-sonuç ilişkisinin geçerli kabul edildiği pozitif bilimlerde, kesin ilişkiden söz edilebilirse de bu durum kütüphaneciliğin de içinde bulunduğu toplumsal bilimler için hiçte kolay değildir. Bundan yarım yüzyıl kadar önce "...karşılaştırılamıyanları karşılaştıran, karşılaştırmalı yöntem bir hatadır..." çünkü "...her kültürel kurum, içinde olduğu kültürel bütünü benzeri bulunmayan bir üründür..." (35) diyen Malinowski, tamamen olmasa bile, bir ölçüde haklıdır. Ancak tüm bilimsel araştırmalar, evrendeki herşeyin tanımlanabileceği ve karşılaştırılabileceği sayılısına dayanır. Örneğin insanlar birbirinin aynı olmamakla birlikte, normalde, hepsinin iki kol, iki ayak, iki göz v.b. yanında birçok ortak yönleri vardır. Karşılaştırmalı yöntem bir çok bilimsel araştırmalarda kullanılıyor olmasına karşın, her bilim dalının bu yöntemi uygulama tekniği birbirinden farklıdır. Farklılık pozitif bilimlerle toplumsal bilimler arasında daha da belirgindir. Pozitif bilimlerde verilerin kesin olarak denetlenebilir olmasına karşın, uğraşı alanı insanlar ve kurumlar olan toplumsal bilimlerde bu olay oldukça sınırlı ölçülerde gerçekleştirilebilir. Değişkenler üzerindeki denetimin güçlüğü yanısıra, değişkenlerin sayısı oldukça yüksektir. Bu nedenle araştırma sonuçlarına ilişkin kesinlik ve güvenilirlik, pozitif bilimlerle toplumsal bilimler arasında görecelidir. Örneğin pozitif bilimci 2 Hidrojen ile 1 Oksijenin suyu oluşturduğunu laboratuvarında yapacağı deney ile saptayabilir. Buna karşın bilgiye erişememe durumunun insanlar üzerinde etkilerini araştıran bir toplum bilimcisinin normal yaşamını sürdüren bir kişiyi, hücreye tıkararak olayları izlemesi düşünülemez. Toplum bilimcisinin ele aldığı olgunun biçimlenmesine neden olan kararları, davranışları ve gelişimleri belirleyebilmesi için olayları uzun bir süre izlemesi, tanımlaması ve değerlendirmesi gerekmektedir. Buna rağmen ulaştığı sonuçlar olasılığa dayanır. Ancak, bilimsel yöntemle elde edilen sonuçlar, genellikle, görelidir. İleri sürülen görüş, tüm çabalara rağmen yanlışlanıyorsa, geçicidir olsa o görüşün doğruluğunun kabul edilebileceğinin güçlü dayanakları sayılır. (36)

Yukarıda belirtilenlerin yanısıra, karşılaştırmalı kütüphanecilik araştırmalarında karşılaşılan diğer zorluklar da şöylece sıralanabilir.

1. Derlenmiş olan verilerin eşlenmeye olanak tanınamaması. Örneğin kütüphane hizmetlerinin maliyeti konusunda iki ayrı toplum arasında yapılan karşılaştırmalarda, yayınlanmış veriler birbirinde her türlü harcamayı içerirken, diğerinde bilgi kaynağı alımı dışındakiler kapsam dışı olabilmektedir. Bu durumda veri eşleme arzulan sonuca vermeyecektir.

(35) Danton. y.a.g.e., s. 131

(36) Karasar. y.a.g.e., s. 4

2. Bazı kavramların değişik toplumlarda farklı anlamlarda kullanılması. Çeşitli kütüphaneler tarafından tutulmakta olan kullanıcı istatistikleri bu olaya örnek olarak gösterilebilir. Bazılarında sadece kütüphaneye üye olanlar, bazılarında kütüphaneye gelen herkes, bazılarında da bir gün içinde bir çok kez kütüphaneye girip çıkan aynı kişi farklı kişilermiş gibi istatistiklerde yer almaktadır.

3. Verilerin eksik yada hatalı yorumlanması. Yorum araştırmacıdan araştırmacıya farklılık gösterebilecek kişisel bir değerlendirmedir. Aynı bulguların farklı biçimlerde yorumlanabilmesi sözkonusudur. Pireye sıçramasını öğreten bir kişinin yorumu, bu konuda klasik bir örnektir. Araştırmacının her'sıçra' komutuna sıçrayarak karşılık veren pireden, son ayağı kalıncaya kadar, her kez bir ayağı koparılarak sıçraması istenir. Her seferinde büyük bir çaba harcayarak bu komuta uyan pire, son ayağıda koparılınca sıçrayamaz. Bunu gören araştırmacı 'bütün ayakları koparılan pire sığır oluyor' diye yorum getirir.

4. Farklı koşullara yönelik ön yargılı davranma. Özellikle deneyimsiz araştırmacının gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında yaptıkları karşılaştırmalarda, gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamaları yada gelişmeleri ön yargıyla ilkel yada yetersiz, buna karşın gelişmiş ülkelerdekini de üstün ya da olumlu şekilde düşünmeleri, karşılaştırmalı çalışmaların geçerliliğine gölge düşürmektedir. Böyle çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerin tarihi, politik, ekonomik, sosyal v.b. özellikleri de yeterince dikkete alınmadığından, sonuçta, gelişmiş ülkede soruna çözüm gibi görünen bir yaklaşımın, gelişmekte olan ülke içinde geçerli olacağı düşüncesine yer verilmektedir.

SONUÇ

Olgular arasında benzerlikleri ve farklılıkları saptayarak, benzerliklerdeki farklılıkları ve farklılıklardaki benzerlikleri araştıran ve açıklamaya çalışan karşılaştırma yöntemi, insanoğlunun başlangıçtan beri farkında olmadan sorunlarını çözümlemek için kullandığı yaklaşımlardan biri olmuştur. Pozitif bilimlerde başarıyla kullanılmakta olan deneme yönteminin, toplumsal bilimlerde kullanılabilecek karşılığı diye düşünülen karşılaştırmalı yöntem, uzun bir süre toplumbilim denince akla gelen tek yöntem olmuştur. Toplumbilim araştırmalarında karşılaştırmalı yöntemi ilk kullananlardan biri olan Comte (1798-1857), gözlem-sınama-karşılaştırma ile toplumsal gelişimleri belirleyici yasalara ulaşmaya çalışmıştır. Comt'un yanısıra Spencer (1820-1903) ve John Stuart Mill'de (1806-1873) karşılaştırmalı yöntemin toplumsal bilimlerde kullanılması gerektiğini kabul eden ve bu konuda çalışmaları yapan ilkler arasında kabul edilir. 19. yüzyıldan başlayarak toplumsal bilimlerde geniş bir uygulama alanı bulan karşılaştırmalı yöntemin oldukça başarılı sonuçlar verdiği bilinmektedir. E.A. Freeman "...inceleme ve araştırmalarımızda karşılaştırmalı yöntemin bulunup geliştirilmesi zamanımızın en büyük düşünsel

başarısı olmuştur...” (37) demiştir. Toplumsal bilimlerde açıklamanın, nedensel açıklamanın yapılabilmesine bağlı olduğuna dikkati çeken Durkheim’in, intiharın toplumsal nedenlerini çeşitli toplumsal gruplar içindeki intiharların artış oranları ile bu ilgili grupların özellikleri arasında ilişkiler kurarak açıklamaya çalıştığı araştırması, “Suicide” (38) bu konuda örnek çalışmalardan biridir.

Kütüphanecilik araştırmaları arasında da karşılaştırmalı yöntemi başarıyla uygulayanlar az olmakla birlikte yok değildir. Bunlar arasında Danton’un ABD ile Almanya’daki üniversite kütüphaneleri arasında kitap seçimi olayının ele alınıp karşılaştırıldığı çalışması, (39) Ranganathan’ın beş kataloglama kuralı arasında başlıkların seçilmesine ilişkin kuralların incelendiği “Headings and Canon” (40) ile sınıflandırma sistemleri arasında yaptığı karşılaştırmalı çalışması (41) sayılabilir. Yine, Hassenforder’in 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa, İngiltere ve ABD’deki halk kütüphanelerinin gelişimi konusunda 1967 yılında yaptığı karşılaştırmalı çalışması, (42) başarılı örneklerden bir diğeridir.

Niçin karşılaştırmalıyız? Kütüphanecilik araştırmalarını dilini, tarihini, kültürünü, geleneklerini v.b. diğer özelliklerini çok yakından tanıdığımız kendi toplumsal yada kültürel koşullarımızla sınırlandırmamız daha sağlıklı ve daha kolay olmaz mı? Araştırmaya konu olan olgunun farklı koşullarda incelenerek karşılaştırılmasının olası iki yararından söz edilebilir. Bunlardan ilki, hipotezimizin farklı toplumsal yada kültürel koşullarda geçerliliğinin sınanmasıyla genellemelere ulaşmamıza olanak tanınmasıdır. İkincisi ise, farklı nitelikteki toplumsal koşulların araştırma kapsamına alınmasıyla kütüphane ve kütüphanecilik olaylarıyla ilintili değişkenlerin sayısının artacağıdır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu iki durum, kütüphanecilik gelişimlerinin daha sağlıklı boyutlarda açıklanmasına ve anlaşılmasına yolaçacaktır.

Sonuç olarak, karşılaştırmalı kütüphanecilik, “... bir çok sistemin yapısal, işlevsel ve teknik konumları itibariyle belirleyici özelliklerinin (değişkenlerinin) tanımlanabilmesini mümkün kılacak ortak bir yaklaşım içinde ele alındığı, bu özelliklerden (değişkenlerden) her birinin sistemin gelişimindeki rolünün araştırıldığı, ve her özelliğin (değişkenin) sistem içindeki diğer özellikler (değişkenler) yanısıra öteki sistemlerin özelliklerine (değişkenlerine) ilişkin olarak ta anlamının açıklanmaya çalışıldığı, Kütüphanecilik ve Bilgi Biliminin bir dalıdır...” (43) Karşılaştırmalı çalışmaları diğerlerinden ayıran

(37) T.B. Bottomore. *Toplumbilim: Sorunlarına ve yazınına İlişkin Bir Kılavuz*. Çev. Ünsal Oskay. Ankara, Doğan Yayınevi, 1977. s. 52.

(38) E.Durkheim. *Suicide*. Routledge and Kegan Paul Ltd., 1968.

(39) J.P. Danton. *Book Selection and Collections: A Comparison of German and American University Libraries*. New York, 1963.

(40) S.R. Ranganathan. *Headings and Canon: A Comparative Study of Five Cataloguing Codes*. London, 1955

(41) S.R. Ranganathan. *Prolegomena to Library Classification*. London, 1957.

(42) J.Hassenforder. *Developpement Comparé des Bibliothèques Publiques en France, en Grande-Bretagne et aux États-Unis dans la Seconde Moitié du XIX Siècle (1850-1914)*. Paris, 1967.

(43) Foskett. y.a.g.e., 1.

en belirgin özellikleri; uyguladığı yöntem (karşılaştırma), kapsamı (toplumlar ya da kültürler arası) ve amacı (benzerlik ve farklılıkların tanımlanıp, farklılığın nedenlerini açıklama) dır. Hipotezlere dayalı bu açıklamalar, bilgi ile insanlar arasında sağlıklı bir iletişimin kurulması doğrultusunda hizmet veren kütüphanelerin yapısal, işlevsel ve teknik sorunlarına uygulama düzeyinde çözümler getirmekle yada ileriye yönelik planlar yapılmasına olanak tanımakla yetinmeyip, farklı uygulama ve gelişimlere anlam kazandıracak teorinin de olgunlaşmasına katkıda bulunacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Asheim, L. *Librarianship in developing countries*. Illinois, Univ. Illinois press, 1966.
- Benge, R.C. *Libraries and Cultural Change*. London, Clive Bingley, 1970.
- Bereday, G.Z. F. *Comparative method in Education*. New York, Holt Rinehart and Winston, 1964.
- Bereday, g. Z. F. *Reflections on comparative methodology in Education. Comparative Education*, 3(3), 1967.
- Bottomore, T.B. *Toplumbilim, Sorunlarına ve yazınına ilişkin bir kılavuz*. Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınevi, 1977.
- Carnovsky, L. *Report on a program of library education in Israel*. UNESCO, Paris, 1956.
- Collings, D. *Comparative librarianship. Encyclopedia of Library and Information Science*, New York, Marcel Dekker, 1971. Cilt, 5
- Çakın, İ. Karşılaştırmalı kütüphanecilik: Teorik bir yaklaşım. *Türk Kütüphaneciler Derneği, Bülteni*, 31(1), 1982.
- Çakın, İ. Kütüphane türlerine ilişkin derslerde teori-uygulama ilişkisi. *Türkiye'de Kütüphane alanında teori ile uygulama ilişkisi sempozyumu*, 7-8 Mayıs 1987. Haz. Meral Alpay. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Bas., 1988.
- Dane, C. The benefits of comparative librarianship. *The Australian Library Journal*, 3(3), 1954.
- Danton, J.P. *Book selection and collections: A Comparison of German and American University Libraries*. New York, 1963.
- Danton, J.P. *The dimensions of comparative librarianship*. Chicago, A.L.A., 1973.
- Dewey, J. *How We think*. Boston, Heath and Comp., 1933.
- Durkheim, E. *Suicide*. Routledge and Kegan Paul Ltd., 1968.
- Ferguson, J. *Libraries in France*. London, 1971.
- Foskett, D.J. *Comparative Librarianship. Progress in Library Science*. R.L. Collison (Ed.), London, Butterworths, 1965.
- Foskett, D.J. *Introduction to comparative librarianship*. Sarada Ranganathan Endowment for Library Science, Bangalore, 1979.
- Foskett, D.J.. (ed.) *Reader in Comparative Librarianship*. Information Handling Services, 1976.

- Harrison, K.C. **Libraries in Scandinavia**. London, Deutsch, 1961.
- Harvey, J. F. (ed.) **Comparative and International Library Science**. N.J. and London, Scarecrow Press, 1977.
- Harvey, J.F. Toward a definition of International and comparative library science. **International Library Review**, 5, 1973.
- Hassenforder J. **Developpment Compare des dibliotheques publiques en France, en Grande-Bretegne et aux Etats-Unis dans la seconde moitie du XIX siecle (1850-1914)**. Paris, 1967.
- Holmes, B. **Problems in education: A Comparative approach**. Routledge and Paul, London, 1965.
- Jackson, M.M. The Usefulness of comparative librarianship in relation to non-industrialized countries. **IFLA Journal**, 7(4), 1981.
- Kandel, I.L. **The New era in education: A Comparative study**. New York, Houghton Mifflin, 1955.
- Kaptan, S. **Bilimsel araştırma teknikleri**. Ankara, 1977.
- Karasar, N. **Bilimsel Araştırma yöntemi; kavramlar, ilkeler, teknikler**. Ankara, 1982.
- Kotei, S. I.A. Some variables of comparison between developed and developing library systems. **International Library Review**, 9, 1979.
- Krzys, R. International and comparative study in librarianship, Research methodology. **Encyclopedia of Library and Information Science**. New York, Marcel Dekker, 1974, Cilt, 12.
- Nadel, S.F. **The Foundations of Social Anthropology**. London, Cohen and West, 1951.
- Ranganathan, S.R. **Headings and Canon: A Comparative study of five cataloguing codes**. London, 1955.
- Ranganathan, S.R. **Prolegomena to Library Classification**. London, 1957.
- Simsova, S. **A Primer of comparative librarianship**. London, Clive Bingley, 1982.
- Simsova, S. Comparative Librarianship as an academic subject. **Journal of Librarianship**, 6(2), 1974.
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**. Ankara, 1979.